

Смутчак З.В., к. е. н., доцент,
доцент кафедри менеджменту, економіки та права
*Кіровоградська льотна академія
Національного авіаційного університету*

СИСТЕМА ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Смутчак З.В. Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення. У статті розглянуто сутність системи пенсійного забезпечення населення. Охарактеризовано стан соціального захисту в Україні. Визначено основні напрями вдосконалення системи пенсійного забезпечення. З'ясовано особливості накопичувального рівня пенсійної системи. Визначено роль законодавчого забезпечення пенсійної реформи.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, пенсіонер, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Смутчак З.В. Система пенсионного обеспечения как составляющая социальной защиты населения. В статье рассмотрена сущность системы пенсионного обеспечения населения. Охарактеризовано состояние социальной защиты в Украине. Определены основные направления усовершенствования системы пенсионного обеспечения. Выявлены особенности накопительного уровня пенсионной системы. Определена роль законодательного обеспечения пенсионной реформы.

Ключевые слова: пенсия, пенсионное обеспечение, пенсионер, социальная защита, социальное обеспечение.

Smutchak Z.V. The pension system as part of social protection of people. The article deals with the essence of the pension system of the population. The situation of social protection in Ukraine is characterized. The main directions of improvement of the pension system are determined. The features of accumulative pension system are explored. The role of legislative support of pension reform is determined.

Key words: pension, pension system, pensioner, social protection, social procuring.

Постановка проблеми. Важливою складовою соціального захисту населення є пенсійне забезпечення, що виступає як базова і важлива гарантія стабільного розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особливий складовий елемент соціальної функції держави і водночас як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які, відповідно до чинного законодавства, мають право на отримання пенсії. Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, оскільки для непрацездатних пенсіонерів пенсія фактично стає основним джерелом їх існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам соціального захисту та пенсійного забезпечення присвятили свої праці такі вчені та фахівці, як, зокрема, Е. Лібанова, М. Ліборакіна, Б. Надточій, В. Скурагівський, Ю. Набатова. Але слід зауважити, що існує необхідність у подальших розробках щодо визначення особливостей побудови системи соціального захисту в Україні [8; 9; 10; 11].

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності системи пенсійного забезпечення населення як елементу системи соціального захисту суспільства, а також визначення основних напрямів її вдосконалення.

Вклад основних результатів. Основними складовими соціальної сфери, через які виявляється рівень забезпечення соціального захисту, є, зокрема, добробут, рівень доходів населення, оплата праці, стан здоров'я, зайнятість, демографічна ситуація, соціально-класова диференціація, пенсійне забезпечення. Вона залежить від соціально-економічного розвитку, наявності людських, матеріальних, природних ресурсів.

Стан соціального захисту в Україні характеризується низьким рівнем та якістю життя громадян України, несформованістю середнього класу; значною часткою населення, яке живе за межею бідності, поглибленням демографічної кризи, скороченням тривалості життя, старінням населення. Ситуація на вітчизняному ринку праці характеризується зростанням застійного безробіття, низькою ефективністю праці та недостатнім рівнем її оплати; відсутністю умов збереження і розвитку людського, трудового та інтелектуального потенціалу країни; погіршенням стану здоров'я працівників; низькою вартістю робочої сили тощо. Не завжди соціальна допомога надається тим категоріям населення, які її дійсно потребують, що призводить до неефективного використання ресурсів та нерівності в системі соціального захисту.

Соціальні деформації (стрімке соціальне розшарування, збідніння широких верств населення, руйнація трудового потенціалу суспільства) створюють

загрози соціальній безпеці України. Одним з головних чинників загрози соціальній безпеці держави є «соціальні суперечності, що виникають усередині соціальної системи, але не всі протиріччя, а лише ті, що призводять до соціального конфлікту» [3].

Варто відзначити, що система соціального захисту та соціальних гарантій є способом реалізації соціальної політики держави. Однією з основних гарантій соціального захисту, зміст якого зводиться до підтримки матеріального добробуту громадян та їхніх сімей після виходу на пенсію за віком, інвалідністю або в разі втрати годувальника, є пенсійне забезпечення (рис. 1).

Зауважимо, що кошти пенсійного фонду в Україні формуються за рахунок таких надходжень, як обов'язкові внески підприємств, установ, організацій; обов'язкові внески громадян; додаткові та спеціальні збори (податки); кошти держбюджету; інших надходжень. Пенсійна система доповнюється системою пільг, компенсацій, гарантій, програмою житлових субсидій та іншими видами соціальної допомоги громадянам похилого віку, інвалідам, багатодітним сім'ям [5].

Важливим елементом механізму реалізації прав громадян на пенсійне забезпечення є система різних соціальних нормативів. Це необхідна умова того, щоб соціальні нормативи набули статусу державних мінімальних соціальних стандартів, тобто встанов-

лених державою на кожний визначений період мінімальних розмірів матеріальних та інших благ, які гарантують соціально прийнятний рівень їх споживання і призначені для встановлення обов'язкового мінімуму витрат (бюджетних, коштів підприємств) на такі цілі. До системи цих стандартів слід зарахувати прожитковий мінімум, мінімальну заробітну плату, мінімальний розмір пенсійних виплат, перелік загальнодоступних і безкоштовних медичних послуг, медичної допомоги та послуг державних установ соціального обслуговування. Такі соціальні стандарти виступають кількісними критеріями мінімально допустимого рівня життя в багатьох країнах світу. Наявні фінансові ресурси забезпечують процес фінансування поточних та майбутніх пенсійних виплат і допомоги. Основним джерелом їх формування є поточні внески платників. Розміщення, тобто інвестування таких внесків, дає можливість збільшувати їх обсяги [5].

Демографічні тенденції та політика зниження пенсійного віку суттєво змінили функції і стабільність вітчизняної системи пенсійного забезпечення. Солідарна система базувалася на демографічній структурі, що мала вигляд піраміди: кожне нове покоління було чисельнішим, ніж старше покоління, а тому кількість тих, хто робив внески до пенсійного фонду і водночас був виробником ВВП, перевищувала кількість пенсіонерів, які

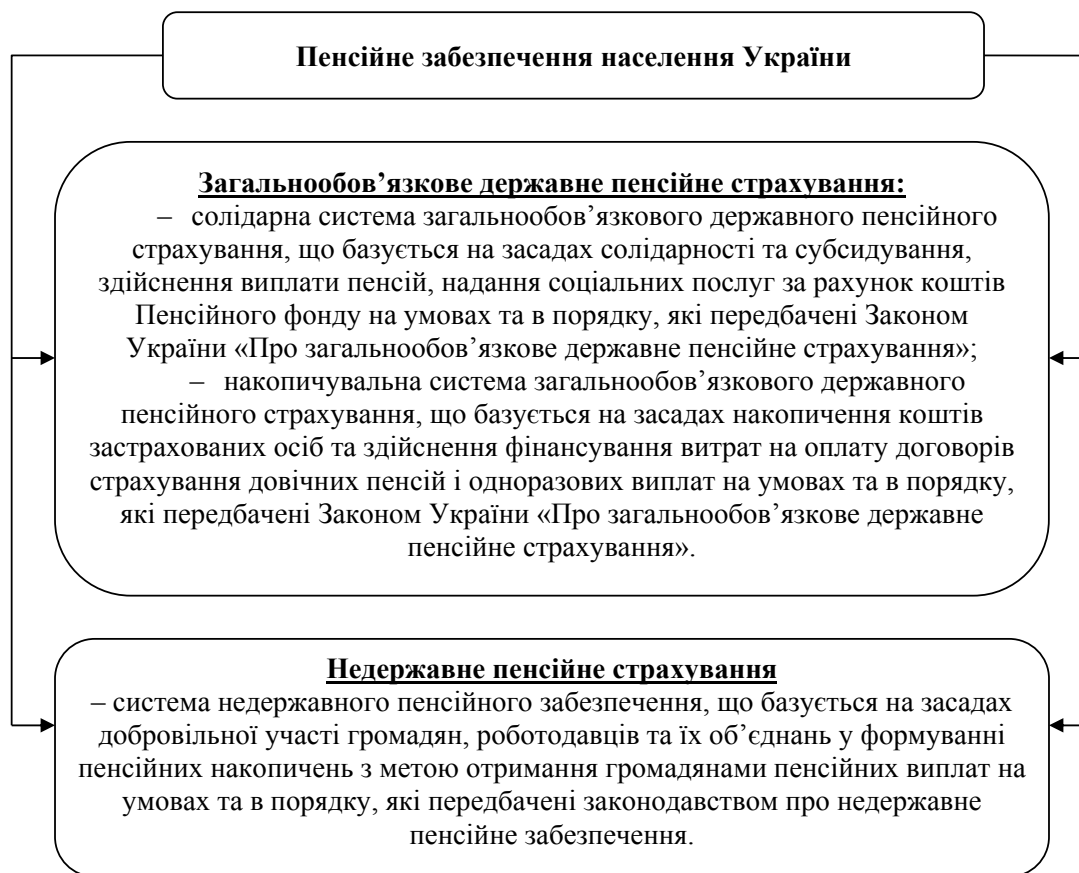

Рис. 1. Структура пенсійного забезпечення населення

залишалися споживачами ВВП. Сьогодні ж механізм піраміди більше не працює. Досвід функціонування пенсійних систем у світі свідчить про те, що будь-яка солідарна пенсійна система надто залежить від демографічних ризиків. Так, зокрема, у більшості розвинених країн світу процес старіння супроводжується не тільки зниженням народжуваності, але й зменшенням смертності, як наслідок – збільшенням тривалості життя. В Україні ж, навпаки, одночасно відбуваються зниження рівня народжуваності і значний рівень смертності. Так, очікувана тривалість життя осіб, які народились у 1999–2000 рр., в середньому становить 67,9 років, зокрема чоловіків – 62,4 років, жінок – 73,6 років. Порівнюючи показник тривалості життя населення України з розвиненими країнами світу, констатуємо, що більшість з них перевищила 75-річний рубіж. Наприклад, в Англії цей показник становить більше ніж 78 років для чоловіків, США і Швеції – 79, Японії – 80 років [6; 7].

Як відзначає головний демограф країни Е. Лібанова, в середньому українські чоловіки живуть на пенсії (після 60 років) 14,8 років, а жінки – 19,9 років. При цьому в 1959 р. українців старше 60 років було всього 11%, у 2000 р. – 21%, а у 2036 р., за оцінками інституту демографічних досліджень, буде 28%. Пенсіонерів стає більше, а молодих людей – менше. Такими темпами вже у 2032 р. українців віком від 20 до 60 років буде менше, ніж українців старше 60 років [12].

У зв'язку зі старінням населення і змінами форм зайнятості (скорочення загальної чисельності зайнятих, поширення неформальної і часткової зайнятості, робота вдома) у солідарних пенсійних системах активно зростають частка державних витрат на підтримку наявних пенсіонерів, частка пенсійних витрат у ВВП, збільшується навантаження на працездатних членів суспільства та державні фінанси. Такі тенденції актуалізували питання стосовно фінансової спроможності та ефективності національних солідарних пенсійних систем та зумовили

необхідність зміщення акцентів у напрямі запровадження нових систем пенсійних гарантій [6; 7].

В Україні вже найближчим часом планують запуснути накопичувальний рівень пенсійної системи (рис. 2, 3).

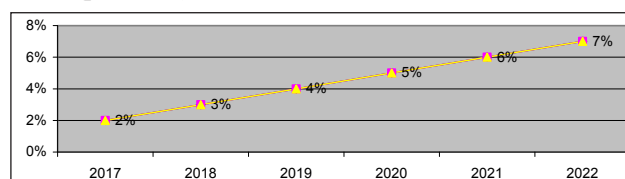

Рис. 3. Зміна розміру податку на пенсії при накопичувальній системі пенсійного забезпечення

Система загальнообов'язкового накопичувального страхування дасть змогу значно підвищити пенсію людям з високим рівнем доходу та великим стажем.

Е. Лібанова вважає, що тільки солідарна система недостатньо стимулює пенсіонерів продовжувати працювати, а введення другого й третього рівнів дасть можливість змінити цю ситуацію [8]. Обґрунтувавши необхідність введення обов'язкового накопичувального пенсійного страхування демографічними, соціальними й економічними причинами, слід зауважити, що без підвищення віку виходу на пенсію накопичувальна система не буде добре працювати. За трудовий період працівники не зможуть накопичити суму, достатню для одержання хоча б мінімальної пенсії. Особливо це відчутно для жінок, у яких пенсійний період більший за трудовий. У цьому випадку такий стимул, як збільшення внесків, не спрацює, оскільки при цьому рівень пенсії все одно буде нижчим за мінімальний. Для мінімальної пенсії потрібні доплати з бюджету. У накопичувальній системі мінімальна гарантована пенсія надається у виняткових випадках, коли розмір накопичень украй низький і недостатній навіть для мінімальних виплат. Отже, мінімальна пенсія повинна бути винятком, а не правилом [8].

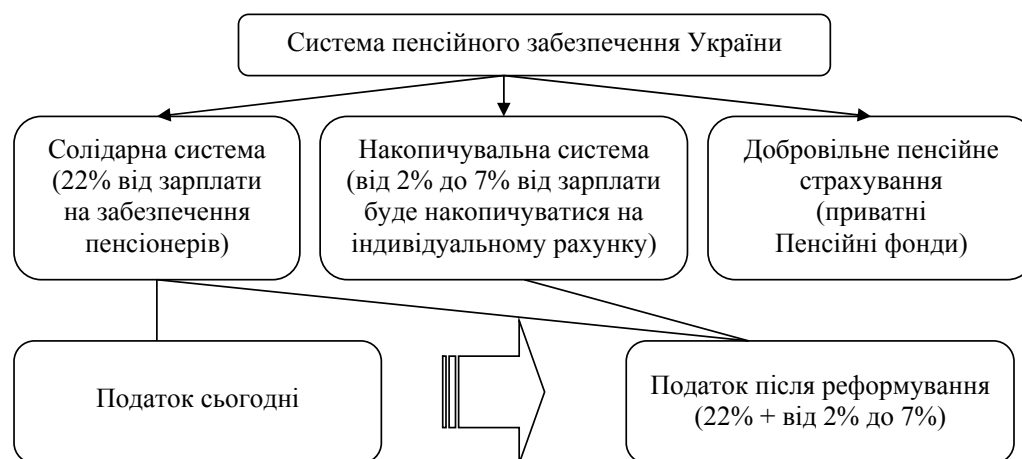

Рис. 2. Система пенсійного забезпечення України

Пенсійне реформування в Україні є однією із нагальних потреб, а тому для підвищення його ефективності, крім подолання кризових явищ та стимулювання ВВП, доцільно забезпечити реалізацію адекватної соціально-економічної політики держави щодо скорочення бідності та диференціації доходів населення. Через кризові особливості системи пенсійного забезпечення України і слабкість фінансових джерел формування Пенсійного фонду гостро постало питання стимулювання зростання рівня заробітної плати як основи сплати страхових внесків, активізації економічної ініціативи непрацюючого населення та відмови від суцільного популізму.

Особливе значення в Україні має досягнення консенсусу щодо законодавчого забезпечення пенсійної

реформи між гілками влади, а також підтримки з боку громадськості [6; 7].

Висновки. Сьогодні підвищення рівня соціального захисту має входити у систему першочергових пріоритетів країн. У своїй основі цей процес має об'єктивні тенденції, зумовлені всім ходом суспільного розвитку і підпорядковані еволюції людини як кінцевої мети будь-якої політичної, соціально-економічної та духовної активності.

Забезпечення високого рівня соціального захисту, дотримання соціальних інтересів та соціальних норм, закріплених на законодавчому рівні, запобігання виникненню нових загроз можливі за умов постійного суспільного моніторингу та дослідження соціальної безпеки.

Список літератури:

1. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/index>.
2. Михайловська І. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення / І. Михайловська // Вісник ХНУ. – 2011. – № 6. – Т. 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : chrome-extension://escnphlgnajanjnkcmbrancdjoidceilk/content/web/viewer.html?file=http%3A%2F%2Fwww.nbu.gov.ua%2Fold_jrn%2FSoc_Gum%2FVchnu_ekon%2F2011_6_4%2F255-260.pdf.
3. Бабакова В. Проблеми соціальної безпеки України в сучасний період / В. Бабакова // Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 21 січня 2015 р.). – Чернігів, 2015. – С. 321–326.
4. Соломка О. Еволюція поглядів на місце і роль пенсійного забезпечення в системі соціального захисту населення / О. Соломка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2003. – № 580. – С. 71–74.
5. Шпильовий С. Пенсійне забезпечення України як елемент системи соціального захисту населення / С. Шпильовий // Економ. вісн. Хмельн. держ. пед. ун-ту. – 2009. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evu/2009_12/Shpiloviy.pdf.
6. Машко А. Реформування системи пенсійного забезпечення як чинник зменшення фінансового навантаження на Державний бюджет / А. Машко, О. Тимчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=10036>.
7. Соломка О. Реформирование системы пенсионного обеспечения в условиях рыночной трансформации / О. Соломка // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2005. – № 668. – С. 69–72.
8. Лібанова Е. Створити механізми надійності / Е. Лібанова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2009. – № 6 (18).
9. Лібанова Е. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу : [монографія] / Е. Лібанова. – К. : Держ. вищ. навч. заклад Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана; НАН України; Ін-т демографії та соц. досліджень, 2008. – 330 с.
10. Надточій Б. Пенсійне забезпечення в Україні: історичний аспект / Б. Надточій, В. Яценко // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 1. – С. 8–15.
11. Набагова Ю. Аналіз сучасного стану пенсійного забезпечення України з 2010–2015 рр. / Ю. Набагова // Ефективна економіка. – 2015. – № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4054>.
12. Демографи б'ють тревогу: українці не доживають до пенсії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://prawda.org/37579>.